

על "שירי תפארת" של נ.ה. ווייזל

מאת משה י. נימן

נח ח. רוזנבלום, האיפוס המקראי מעידן ההשכלה והפרשנות: מחקר בדרכי ההגות והפרשנות של נפתלי הירץ ווייזל ב"שירי תפארת", הוצאת ראובן מס בע"מ, ירושלים תשמ"ג, 447 עמ'.

כ אשר הופיעו החלקים הראשונים של "שירי תפארת" של נפתלי הירץ ווייזל בשנים 1802-1789, הם עוררו התלהבות רבה בין המשכילים בני הדור. הם התענגו על "נועם מליצתו" חשבו את האפוס הזה להישג פיוטי גדול בספרות העברית החדשה.

המבקרים הראשונים ב"המאסף" שבחו את הספר בשבחים בלתי רגילים: "ומי האיש משכיל ויודע ספר, אשר לא יתפלא על הספר הנחמד הזה? כי כמהו לא היה מן היום, אשר גלו ישראל מעל ארצם ונחתמו ספרי תנ"ך. גם שלמה יהודה רפפורט, אד"ם הכהן ושלמה לויסון בדור שאחרי ווייזל גמרו עליו את ההלל. ההשפעה של "שירי תפארת" על המשכילים הצעירים היתה עצומה, הם למדו את השירים בעל פה וחקו אותם בשיריהם. פ. לחובר, ההיסטוריון של "תולדות הספרות העברית החדשה" כותב שמספר החיקויים ל"שירי תפארת" בימי ההשכלה מגיע קרוב לעשרים.

היחס החיובי הזה לאפוס של ווייזל נמשך עד שבא אורי קובנר, האנפנט טריבל של ספרותנו הבקורתית והצהיר: "שירי תפארת" הם אך "מליצות רמות ונשגבות" ופסוק אחד משירת הים יכריע את כל ה"שירי תפארת" (1865). הוא גם הביע את ההנחה שווייזל החליט לכתוב את האפוס שלו בהשפעת שני המשוררים הגרמנים: הרך, שתמה מדוע לא קם משורר עברי לכתב אפוס על חייו ומפעליו של משה, המחוקק הגדול, וקלופשטוק, מחבר "המסיאדה", פואימה מליצית מלאה תכנים נוצריים. אחרי דבריו של קובנר חחרו החזיקו גם ההיסטוריונים האחרונים כמו קלוזנר, לחובר ואחרים.

המחבר של הספר שלפנינו, דר' נח רוזנבלום, שקבל פרס אברהם פרידמן מטעם ההסתדרות העברית על ספר למדני זה, מפרץ את דעותיהם של אלה. לפי דבריו לא ייתכן שווייזל, כיהודי שומר תורה ומצוות מן המאה השמונה עשרה (שבאגרת ששלח לעורכי ה"מאסף" דורש מהם שבשיריהם וכמאמריהם לא יזכירו אפילו את שמות האלים מן המיתולוגיה היוונית) היה מחקה שירה לא יהודית! בזה מוצא לו רוזנבלום תמימות דעים בספריהם של ח.נ. שפירא וא. שאנן.

במבוא לספרנו מסביר לנו המחבר שהוא כחר "לפרש את יצירתו של ווייזל ולהבהיר את חדושו, דיוקו והברקותו באופן אקספוזיטורי לפי סדר שיריו". הוא עומד להדגיש את תשובותיו של ווייזל בתור משורר, פרשן והוגה-דעות.

החדוש, שיש בספר, לדעתי (יש לו כבר רמז אצל קלוזנר), הוא העובדה שהמחבר מצא, שלידי ווייזל הצעיר נזדמן הספר האפוקריפי "חכמת שלמה". החלק השלישי של הספר הזה הוא מדרש הלניסטי-יהודי על יציאת מצרים. ווייזל הצעיר חשב שבידו ספר, שבלי שום ספק נכתב על ידי שלמה המלך ובקנאותו לעברית גמר אמר לתרגמו ללשון התנ"ך. נוסף על התרגום חבר ווייזל גם פרוש ארוך ל"חכמת שלמה" בשם "רוח חן" שבו הוא מישב את הסתירות וההבדלים הנמצאים במקרא בהשוואה לספר האפוקריפי. הספר יצא לאור בשנת 1780. לא יפלא הדבר, אם כן, אומר דר' רוזנבלום, שכאשר קבל ווייזל הזמנה להשתתף ב"המאסף" בשנת 1783 היה לו נושא מן המוכן: לשיר על יציאת מצרים לפי מדרשי חז"ל, הפרשנות המסורתית של ימי הביניים, ומה שהוא מצא ב"חכמת שלמה" ובאורו "רוח חן" שעליהם שקד ווייזל קרוב לארבעים שנה.

הספר האפוקריפי הזה השפיע על דרך החשיבה של ווייזל. הרב רוזנבלום גורס "שכל ספריו, בין אלו שהופיעו כבר ובין אלו שעתידיים להופיע כולם ספוגים מרוחו ועומדים תחת השפעתו". מכאן אנו יכולים להבין שמחבר הספר שלנו מכאר ומכבר את

רוכ "שירי תפארת" לפי מה שנמצא ב"רוח חן". נוסף על מקור זה הרי הרב המחבר, שהוא תלמיד חכם, שכל שבילי הספרות התלמודית, המדרשית, והפרשנות נהירין לו, דולה ממקור לא אכזב זה באורים, פרושים, הארות והערות והברקות נפלאות, כרוח ה' הטובה עליו, וכך הוא מלבן לנו את כל מסכת החרוזים של "שירי תפארת".

"שירי תפארת" הם קובץ של שמונה עשר שירים שהנושא שלהם הוא פרק הזמן משעבוד מצרים עד מתן-תורה. רוזנבלום מחלק כל שיר לכמה פרקים קטנים. לכל פרק יש שם, למשל: פתוי המילדות, השלכת הילדים ליאור, לידת משה וכו'. בתוך הפרק דן המחבר בבעיה שעמדה לפני ווייזל ואיך הוא פתר אותה. כמעט בכל פרק הוא מביא מספר של חרוזים מתוך השיר וכאמור, הוא כולש, מחפש, בודק ולבסוף מוצא את מקור הרעיון של החרוז אצל מפרש פלוני או השקפה עמוקה או אגדה במדרש אלמוני. זאת היתה הדרך שבה מנתח המחבר את כל השירה כולה.

המחבר מודע, שווייזל, למרות היותו ירא שמים ושומר מצוות קלות כחמורות היה בן המאה השמונה עשרה, תקופת הרציונליזם שדגלה בסובלנות דתית, בליברליות, בשוויון, ובאחדות המין האנושי. על כן מפייט ווייזל, שבמשך מכת החושך שבאה על מצרים, היהודים עזרו למצרים באוכל ובמסקה: "עין הנה לעור, רגל לפסח". על ידי מעשיהם אלה הסירו את שנאת המצרים מעליהם. מקרה דומה אנו מוצאים ב"המאסף" (1785) שם מהלל המשכיל היהודי את הנוצרים שהצילו יהודים בעת שטפון הנהר. סימן, הוא אומר, לרוח החדשה, הסובלנות והליברליות שבאה לעולם. גם הבעיה שישראל הוא העם הנבחר הטרידה אותו, והוא פותר אותה ברעיון של תעודת ישראל שהוא מצא אצל ספורנו (346). גם כשפגש ווייזל באגדות אשר נצטברו במשך הדורות מסביב לספור של יציאת מצרים הוא איננו נוגע בהם כלל מפני שספורים אלה לא הלמו את הרוח הרציונלית של דורו.

הבעיה של מכות מצרים תופסת מקום

חשוב בפרשנותו של ווייזל. הוא מקדיש חמישה שירים לעונשים האלה, והנתוח של רוזנבלום משתרע על תשעים דף. בהיותו מחנך (רוב משכילי הדור היו מחנכים) ידע ווייזל שהעונש צריך ללמד את החוטא לשוב מדרכו הרעה ולהחזירו למוטב. הוא מצא את התשובה לשאלה הזאת בספר "חכמת שלמה" שלפיו העניש ה' את המצרים במדה כנגד מדה. עלי להפנות את תשומת לב הקורא לתיאוריה השלמה שווייזל פיתח על טיב המכות ותעודתן. (עמ' 171-260). הרב רוזנבלום מפליא לעשות בבאוריו והערותיו. כאן אנו יכולים לראות את בקיאותו בכל מכמני הספרות התלמודית והפרשנית.

ישנם מקומות ב"שירי תפארת" שהרב המחבר מוצא אותם חלשים. הוא סובר שווייזל הרגיש שאין ביכלתו להוסיף על היופי והשגב של שירת הים בכוחו הפיזי, על כן חרוזיו הם חוורים וחלשים במקום הזה (293). כשמשה הרג את המצרי מתאר ווייזל את רגשי החרטה שתקפו את משה על הרצח שצריך היה להמנע ממנו. רוזנבלום כותב: "למשורר בעל חוש דרמטי מפותח, הנושא הזה של התנגשות הרגש והתבונה, הקיטוב במישור המוסרי, בין התביעה המוסרית להעניש את הרוצח, ובין התביעה המוסרית להמנע מרצח, המתח הפסיכולוגי, המאבק הנפשי, הפנימי, וכיוצא בזה, היה יכול לשמש חומר לעלילה נשגבה. ברם, ווייזל היה בעיקרו פרשן מקראי ולא דרמטורג, ולכן לא ניצל את המכמנים הדרמטיים הגלומים בספור הזה" (84).

בשער המבוא לספר מודיע לנו המחבר שמגמת ספרו היא לפענח "את המרכיבים הפרשניים כולל המדרשים האפוקריפיים ב"שירי תפארת" לנפתלי הירץ ווייזל", וזאת היא המסגרת של עבודתו שממנה לא יטה ימין ושמאל. את ההבטחה הזאת הוא קיים במלואה והצליח עד לאין שיעור.

כאן אפשר להוסיף שלמרות עבודת הנמלים שהרב הנכבד השקיע במחקר הזה, עדיין מחכים אנו למי שיבוא ויבדוק את "שירי תפארת" בדיקה ספרותית אמנותית, תקוה שדר' רוזנבלום מביע אותה בשער המבוא לספרו. עד אז אנחנו צריכים להסכים עם המבקרים שבעבר ועם אלה שבימינו ש"נפתלי הירץ ווייזל היה מליץ, מדקדק, אמן השפה העברית אך לא משורר" (צינברג, תולדות ספרות ישראל עמ' 130) וש"שירי תפארת" אינם אלא ספורי המקרא כתובים בחרוזים, או ביאורים על התורה ערוכים בצורה שירית.

ניו-יורק